

AUTIZM SINDROMLI BOLALAR DIAGNOSTIKASI AUTIZM HAQIDA TUSHUNCHA, UNING KELIB CHIQISH SABABLARI, BELGILARI VA TURLARI .

Kimyo international university in
Tashkent
Maxsus pedagogika yo'nalishi
Najmetdinova Mohinur Hamza qizi
3-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada autizm sindromli bolalar diagnostikasi autizmning kelib chiqish sabablari turlari haqida yoritib berilgan

Tayanch so'zlar: EBA, autizm sabablari ABA terapiya, muloqot, diagnostika, innovatsiya, exolaliya

Autizm Ushbu kasallikning dolzarbligi Butunjaxon Sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan 2001 yildanoq alohida ajratib ko'rsatilib, shu yilning o'zida "Psixiksalomatlik yili" deb e'lon qilingan. 2015 yil 25-27 mart oyida Toshkent shahrida bo'lib o'tgan "Autizm: innovatsion yondashuvlar va harakat strategiyasi" nomli ikkiknchi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ishida Rossiya, Fransiya, AQSh, Buyuk Britaniya, Isroil va Butunjaxon sog'liqni saqlash tashkiloti, O'zbekistondagi BMT taraqqiyot Dasturi vakillari, tibbiyot odamlari, amaliy shifokorlar, autizm tashxisi bo'lgan bolalar bilan ish olib boradigan pedagoglar, jamoatchilik tashkilotlarining vakillari, rivojlanishida alohida extiyojga ega bolalarning ota-onalari ishtirok etdilar. EBA(erta bolalar autizmi) sindromi nomi ilk bora 1943 yilda L.Kanner tomonidan tavsiflangan. Atrofimizda shunday insonlar borki, bizga hech bir qiyinchilik tug'dirmaydigan qadam, ular uchun – mushkul vazifa, nazarimizda uzatsak har qayoqqa bemaol yetguvchi qo'llarni osongina uzatish – amri mahol, bizga arzimadek tuyulgan bir soniyalik suhbat – qiyin bir ishdir. XXI asrning tibbiyot taraqqiyotidagi yutuqlari tufayli, autizm tashxisiga ega bo'lgan shaxslarga e'tibor,

ularning ijtimoiy hayotdagi o'zni, jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlash va ushbu shaxslarga nisbatan ijobiy munosabat oshib bormoqda.

Autizm (grekcha “auto” – “o'zim” degan so'z) – bu ruhiyatning o'ziga xos holati bo'lib, ushbu tashxisga ega shaxs tashqi olam, atrofdagilar bilan muloqot qilishni istamaydi. U yolg'izlikni yoqtiradi. Bir xil xatti-harakat va so'zlarni takrorlaydi. O'z olamida yashaydi. Fikrlashi, xatti-harakati Real voqelikdan uzilgan bo'ladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bu tashxis ko'pincha o'g'il bolalarda uchraydi. Kasallikka doir “autizm” terminini fanga 1912-yilda [E.Bleyler](#) kiritgan. Uning fikricha bunday odam o'z olamida yashaydi. Fikrlashi boshqalarnikiga o'xshamaydi. Ularning xatti-harakatlari real voqelik bilan bog'liq emas. Bemorlarning harakatlarida hissiy kechinmalar asosiy o'rin tutadi. Bu kasallik sindromi o'g'il bolalarda qiz bolalarga nisbatan ko'p uchraydi. Simptomlarning har xilligi va kasallik o'zgaruvchanligi ushbu kasallikni qiyinligidan dalolat beradi: sezgarsiz autistik xususiyatlardan to doimiy parvarish talab etilishigacha.

Autizmning kelib chiqish sabablari Olimlarning fikricha, homilani ona qornidalik davrida ma'lum bir turdagi oqsillarning yetishmovchiligi, organizmda ikki xil og'ir metalning, qo'rg'oshin va simobning ko'payib ketishi, ekologik buzilishlar va homiladorlik paytida kuchli stressni boshdan kechirish kasallikka sabab bo'ladi. Anemiya hamda qon bosimning oshishi, buyrakda bosim oshishi ham autizmga olib keladi. Yosh davrlari bo'yicha bolalik autizmi – ilk yoshdan 11 yoshgacha, o'smirlik autizmi — 11-18 yosh davrlarga bo'linadi. Autizmi namoyon etuvchi belgilarida ijtimoiy qoloqlik, muloqotda o'zi bilan gaplashish, har xil qo'l harakatlari qilish, bolaning onasiga e'tiborsizligi (kulish, jismoniy harakat, ovoz chiqarish), "tayyorgarlik" holati yo'qligi ya'ni uni ko'tarishga uringanda qo'llarini cho'zmasligi, tizzalarida turishga harakat qilmasligi, emishdan butunlay to'xtashi kuzatiladi. Shuningdek, jamoa bilan o'ynashni istamaydi, ota-ona va boshqalar bilan o'ynaganda inijlik qiladi, yolg'iz o'ynashni xohlaydi, ovoz, yorug'likka sezuvchanlik oshib ketadi. Bundan tashqari qo'rqitish, baqiriq, arg'imchoq uchish kabi o'yinlar paytida inijlik qiladi, gapirish qobiliyati susayadi, hatto mutizm holati ham kuzatiladi.

Soʻzlarni takrorlash (exolaliya), ota-onadan eshitgan iboralarni yoki multfilmda eshitgan soʻzlarni doimo aytib yuradi. Ovqatni tanlab yeydi, ishtahasi sust, uyqusi yomon boʻladi, buyruqlarni bajarmaydi, buyumlarni koʻrsatsa qaramaydi, oʻz ismiga eʼtibor bermaydi, soʻzlashish qobiliyati yaqqol buziladi, kattalar kabi iboralar ishlatib gapiradi, bir xil soʻzlarni takrorlab yuradi, shaxslararo muloqotga kirishmaydi. Xavflardan qoʻrqmaydi, ammo oddiy buyumlardan qoʻrqadi. Baʼzi bir gʻayritabiiy qobiliyati namoyon boʻladi. Masalan, eslab qolish qiyin boʻlgan sonlarni, murakkab matnli sheʼr, qʻshiqlar soʻzlarini esda saqlash, oʻqib boʻlmaydigan yozuvlar yozishi mumkin. Oʻsmirlik autizmida belgilarga autistning gormonal oʻzgarishlari ham qoʻshiladi. Autizm tashxisini tor doiradagi mutaxassislar xususan, psixiatr, psixonevrolog, nevroptolog, defektolog, psixologlarning xulosalariga tayanib belgilanadi.

Autizm belgilar qaysi yoshda paydo boʻladi? Oxirgi izlanishlarga asoslanib, autistik oʻzgarishlar bolaning 2-3 yoshlaridan boshlab yuzaga chiqadi desak boʻladi. Emizikli bolalarda esa hayotiy xususiyatlar yaʼni ota-onalarni tanish, kulish, qoʻzgʻatuvchilarga boʻlgan sezgining yoʻqligi: taktil, yorugʻlik, tovush va shu kabilar. Ammo bu yoshda autizmga faqatgina aniq belgilar yuzaga chiqsa gumon qilsa boʻladi. Odatda belgilarni mutaxassisdan koʻra yaqin qarindoshlar orasida autist farzandlari bor ota-onalar aniqlashadi. Shunday qilib, autizmni koʻpincha oilada aniqlashadi. Yosh oilalar oʻzlariga ishonch hosil qila olmaydilar yaʼni bu oʻziga xosliklar bolaning xususiyatimi (xarakteri) yoki rivojlanishning buzilishimi.

Autizm diagnozi oʻrtacha 2,5-3 yoshlarda qoʻyiladi. Bu yoshga kelib bolada umumiy belgilar yuzaga kela boshlaydi, oʻz tengdoshlari rivojlanishda oldinga oʻtib ketadi. Bolaning qabul qilib olish, oʻrganish, moslashish xususiyatlari yoʻqoladi yoki sekinlashadi va uzoq vaqt talab qiladi. Autizm kasalligida erta aniqlash va ularga alohida erta parvarish qilish bolaning hayotga moslashishida ancha katta yordam beradi. Shuning uchun chet el olimlari bolani 1-1,5 yoshlarda mustaqil ravishda test qilib koʻrishni tavsiya qiladilar. Qobiliyatlarni aniqlash uchun quyidagi holatlarga ahamiyat berish kerak:

Bolaga ota-ona qo'lida bo'lish yoqadimi yo'qmi, tizzada olib o'tirilganda bolaning emotsiyasi, yig'laganda yoki uxlashidan oldin ota-onaga ehtiyoj sezadimi yo'qmi?;

Boshqa bolalarga qiziqishi bormi?;

O'yinlar o'ynashga ishtiyoqi bormi yoki yo'qmi? (qo'g'irchoqlarni ovqatlantirish, ovqatlar pishirish, soldatchalar o'ynash, mashina va shu kabilar);

Ko'zlari bilan atrof olamni kuzatadimi, yoki qo'llaringiz harakatini kuzatadimi yo'qmi?;

Bola ota-ona bilan o'ynashni yoqtiradimi yo'qmi?;

Barmoqlaringiz bilan ko'rsatayotgan narsalarga qaraydimi yo'qmi? (biror bir o'yinchoq, hayvon shu kabilar).

Barcha savollar bolaning atrof muhitga va odamlarga bo'lgan qiziqishini aniqlashga qaratilgan. Agar 1,5 yoshgacha bo'lgan bolalarda yuqoridagi savollardan ko'pchiligi manfiy bo'lsa, bolani mutaxassisga olib borish kerak. Shuni unutmaslik kerakki, yuqoridagi reaksiyalar faqatgina autizm uchungina xos bo'lmay, balki bolalarda eshitish qobiliyati yo'qligi, e'tibor yetishmaslik sindromi va shizofreniyaga moyil bolalarda ham kuzatilishi mumkin.

Autizm turlari Autizm kasalligi yoshga qarab quyidagilarga bo'linadi.

Erta bolalik autizmi – 2 yoshgacha;

Bolalik autizmi – 2-11 yoshgacha;

O'smirlik autizmi 11-18 yoshlargacha.

Har bir davr uchun spetsifik belgilar farqlanadi, ular bola yoshiga qarab o'zgarib turishi mumkin. Autizm haqidagi ma'lumotlar kasallikni erta aniqlash va uni bartaraf etishga yordam beradi, qancha erta davo boshlansa, bolaning tashqi muhitga adaptatsiyasi shuncha osonlashadi.

Autizm belgilari: Autizm bolalarda ularning yoshiga, kasallik darajasiga qarab 4 xil ko'rinishda keladi:

1. Ijtimoiy qoloqlik;

2. Muloqotda o'z-o'zi bilan gaplashish, har xil qo'l harakatlari qilish;

3. Umumiy belgilarning erta boshlanishi.

4. 3 oylikdan 2 yoshgacha bo'lgan bolalarda quyidagi belgilar ko'zga tashlanishi mumkin: Bolaning onasiga be e'tiborlikligi (kulish, jismoniy harakatlar, ovoz chiqarishlar);

- Bolaning "tayyorgarlik" holati yo'qligi ya'ni uni ko'tarishga uringanda qo'llarini cho'zmasligi, tizzalarida turishga harakat qilmasligi, emishdan butunlay to'xtashligi;

- Jamoa bilan o'ynashni istamaslik, ota-ona va boshqalar bilan o'ynaganda injiqlik qilish, yolg'iz holda o'ynashni xohlash;

- Sezuvchanlikning oshib ketishi ovoz, yorug'likka bo'lgan. Bundan tashqari qo'rqitish, baqiriq, arg'imchoq uchish kabi o'yinlar paytida injiqliklar qilish;

- Gapirish qobiliyatining sustayishi, hatto mutizm holatigacha. Exolaliyalar, ya'ni so'zlarni takrorlash, ota-onadan eshitgan iboralarni qayta-qayta aytib yurish yoki multfilmda eshitgan so'zlarni doimo aytib yurish, bu Asperger sindromi deyiladi;

- Tanlab ovqat yeyish, ishtaha sustligi, uyquning yomonlashuvi;

- Buyruqlarni bajarmaslik, buyumlarni ko'rsatsa qaramaslik, o'zining ismiga e'tibor bermaslik;

- Belgilangan tartibga qat'iy rioya qilishi, ya'ni bir vaqtda uyg'onishi, buyumlarni bir joyda saqlash, jismlar shakliga qarab saralash va shu kabilar;

2 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan autist bolalarda quyidagi belgilar qo'shilishi mumkin:

So'zlashish qobiliyatining yaqqol buzilishi kattalar kabi iboralar ishlatib gapirish, bir xil so'zlarni takrorlab yurish, dialogga kirishmaslik;

Xavflardan qoʻrqmaslik: balandlik, avtotrassa, hayvonlardan qoʻrqmaslik, lekin oddiy buyumlardan qoʻrqish, masalan qaynab turgan choynak, elektr yoqgich va shu kabilar;

Harakatlardagi takrorlar aylanib turish, tebranib turish, imo-ishoralarning takrorlanishi;

Jahldorlik, kulgi, vahimaning oʻz-oʻzidan paydo boʻlishi;

Baʼzi bir gʻayritabiiy holatlarga eʼtibor qaratish, masalan eslab qolish qiyin boʻlgan sonlarni eslab qolish, qoʻshiqlar soʻzlarini esda saqlash, oʻqib boʻlmaydigan yozuvlar yozish;

Oʻsmirlik autizmida belgilarga autistning gormonal oʻzgarishlari ham qoʻshiladi.

Diagnozni faqatgina belgilarga asoslanib, psixiatr shifokor qoʻyadi. Koʻpchilik autist bolalar adabiyotlarda keltirilgan autizm belgilariga mos kelmasligi mumkin. Baʼzi hollarda autist bolalar insonlar bilan muloqotga ham kirishishlari mumkin, bu esa diagnoz qoʻyishda qiyinchiliklar tugʻdiradi.

Autizmni davolash Hozirgi kunda autizmni medikamentoz davolash usullari oʻylab topilmagan faqatgina korreksiya qilish mumkin. Bundan tashqari, ota-onalar pedagog, psixiatr, psixolog, pediater bilan hamkorlikda bemor bolalar bilan barvaqt shugʻullansalar, ularning xatti-harakatlarini ijobiy tomonga yoʻnaltirishlari mumkin. Davolash maqsadida ortda qolayotgan jihatlarni korreksiya qilish uchun barcha turdagi autist bolalarga mos keladigan quyidagi chora tadbirlar qoʻllash mumkin:

- Gapirish qobiliyatini yaxshilash maqsadida logoped bilan mashgʻulotlar olib borish;
- Soʻzlashish uchun rasmiy kartochkalardan foydalanish yoki planshet, kompyuterda soʻzlarni yozib oʻrgatish;
- Bola bilan har xil oʻyinlar oʻynash, bir sferada faqat bir mutaxassis bilan;

Medikamentoz davo faqatgina qoʻshimcha sifatida bolada kuchli agressiya boʻlsagina buyuriladi. Autizmga chalingan bemor bolalarni qanday boʻlsa, shunday

qabul qilish kerak. Kattalar buni o'z vaqtida aniqlab, ularni qo'llab-quvvatlashlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Astapov, V. M. neyro va patopsixologiya asoslari bilan tuzatish pedagogikasi [elektron resurs] / V. M. Astapov. - M.: Per SE, 2006 yil. - 176 p. –Kirish rejimi: URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=233327>
2. Baenskaya, E. R. hissiy rivojlanishning dastlabki buzilishlarida psixologik yordam / E. R. Baenskaya, M. M. Libling. - M.: poligrafiya xizmati, 2014. – 156 p.
3. Ivanov, E. S. Bolalar autizmi: diagnostika va tuzatish / E. S. Ivanov, L. N. Demyanchuk, R. V. Demyanchuk. - Sankt-Peterburg.: "Didaktika ortiqcha", 2014 yil. - 80 p.
4. Karaseva, E. G. Maktabgacha yoshdagi bolalarni inklyuziv o'qitish va tarbiyalash nogiron yoshi [elektron resurs] / E. G. Karaseva. - M.: ruscha so'z, 2018 yil. – 65 p. - kirish rejimi: URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=486293>
5. Laysheva, O. A. Erta bolalik autizmi: reabilitatsiya yo'llari [elektron manba] / O. A. Laysheva, V. E. Jitlovskiy, A. V. Korochkin, M. V. Lobacheva. - M.: Sport, 2017 Yil. –